

ІНВЕСТИЦІЙНО-СТРАХОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ ПЕРЕХІДНОЇ ЕКОНОМІКИ

Г. П. Скляр, кандидат економічних наук;

О. В. Яріш, кандидат економічних наук

Практика розвитку суспільства в Україні протягом останніх десятиріч свідчить про суттєве зменшення позитивного впливу держави на формування якісних показників життя населення. В цих умовах активізується роль родини та домогосподарства у забезпеченні їх виживання і розвитку, відтворення людського капіталу, підвищення рівня життя, формування середнього класу і громадянського суспільства, а також відродження української нації [7]. Тому тема статті, присвячена інвестиційно-страховій діяльності домогосподарств в умовах перехідної економіки, є актуальною і має практичне значення.

В останніх наукових публікаціях сучасні українські дослідники визначають споживчу поведінку домогосподарств [1], аналізують проблеми управління депозитним портфелем домогосподарства [3] і залучення заощаджень населення небанківськими фінансовими установами [10, 11], виділяють діяльність індивідуального інвестора на фінансовому ринку [9], окреслюють місце фінансів домогосподарств у фінансовій системі [5], наголошують на тенденціях розвитку українського страхового ринку в контексті інвестиційного пріоритету [12]. Разом з тим сутність і особливості інвестиційно-страхової діяльності домогосподарств в умовах перехідної економіки майже не аналізується.

Методологічно стаття базується на аналізі діяльності домогосподарства як складного людинорозмірного комплексу, чия інтегральна сутність обумовлена інтегральною сутністю людини. Основною метою статті є аналіз взаємопов'язаних видів діяльності домогоспо-

дарств з інвестування і страхування їх (домогосподарств) капіталу.

У широкому сенсі інвестиційно-страхова діяльність домогосподарств націлена на розвиток усіх форм капіталу домогосподарства. Сучасний період розвитку економіки України пов'язаний зі стисканням часу і простору в свідомо організованій сфері господарювання, що знаходить прояв у сумісно-розділеному характері відносин глобальної і вітчизняної фінансово-економічної кризи в сферах фінансової і реальної економіки. Протириччя свідомих дій наділених фінансово-економічною владою особистостей планетарного, національного та регіонального масштабу, що призводять до зубожіння основної частини населення, актуалізують розгляд реального досвіду дій людей з метою виживання. В умовах перехідної економіки сформувалася стала тенденція до трансформації сфери соціально-економічних відносин в Україні, вектор розвитку якої, на наш погляд, – набуття ознак периферійного ринкового господарства. Внаслідок упровадження механізмів декапіталізації та деіндустріалізації економіки, відсутності підтримки розвитку основних суспільних інституцій з боку владних еліт знизився рівень життя основної частини населення. В цьому контексті посилилось значення розвитку різноманітних форм самоорганізації населення у сфері соціальної економіки, економіки виживання, серед яких важливе місце посідає сфера домогосподарств. Вплив вказаних умов на розвиток домогосподарств має в цілому різновекторний і суперечливий характер. Декапіталізація призводить до зростання бідності, яка, в цілому, сприяє зниженню соціальної ак-

тивності. Разом з тим, пасіонарні особистості здатні до розвитку відносин самоорганізації. Деіндустріалізація країни підвищує значення розвитку відносин в аграрній сфері, сфері агробізнесу, торгівлі, послуг тощо, що створює умови для розвитку сільських домогосподарств. У загальній економічній ситуації, що склалася в Україні, однією з найскладніших соціально-економічних проблем є проблема підвищення вартості робочої сили, яка є найбільшою цінністю країни. У сукупності з іншими важелями вирішення цієї проблеми зумовило б перехід від екстенсивного до інтенсивного, інноваційного розвитку національної економіки. Одночасно вирішення цієї проблеми значною мірою вплинуло на розвиток внутрішнього споживчого ринку – стержня економіки будь-якої країни. Без цього практично неможливо підвищити попит на цьому ринку та ліквідувати грошовий дефіцит, який у роки економічної кризи прийшов на зміну товарному дефіциту, що було при адміністративно-командній економіці. А отже, зростання вітчизняного виробництва товарів народного споживання, його матеріальної першооснови – аграрного виробництва для внутрішнього ринку – без підвищення вартості національної робочої сили не має економічного сенсу, є ринково невмотивованим. Враховуючи особливості виробництва в аграрній сфері, слід відзначити ознаки сталого зростання показників продукції сільського господарства. Попри беззаперечно позитивні виробничі зрушення в АПК країни в цілому та в аграрному секторі економіки зокрема, реальне ринкове реформування останнього ще не є достатньо стабільним і адекватним, тобто таким, яке відповідало б змісту й забезпеченню необхідних темпів ринкової трансформації економіки України на сучасному етапі. Основним негативом у розвитку аграрного виробництва в Україні є, на наш погляд, відсутність достатніх позитивних структурних галузевих та інституційних зрушень, – це засвідчує насамперед збереження тенденції до подальшого зменшення частки в загальних обсягах сільськогосподарського виробництва сільськогосподарських підприємств, які вже не виконують роль основних виробників в аграрному секторі держави.

Слід відзначити, що, незважаючи на зниження рівня економічної активності сільського населення і на скорочення чисельності найманих працівників у сільськогосподарських підприємствах, рівень зайнятості серед жителів села за останній період практично залишався незмінним. При цьому особисте селянське господарство набуває для сільських жителів усе більшого значення – як альтернативна сфера реальної і, що особливо важливо, доступної зайнятості. З огляду на високу ймовірність подальшого скорочення чисельності найманих працівників у сільськогосподарських підприємствах, уже навіть у близькій перспективі, цей сектор аграрного виробництва може стати своєрідним, але важливим соціальним амортизатором нейтралізації подальших несприятливих для багатьох сільських жителів економічних змін в аграрному секторі. Поряд і одночасно з можливостями прояву економічної активності, насамперед забезпечення зайнятості, ведення особистого підсобного господарства для більшості сільських жителів працездатного віку є все важливішим і вагомим чинником їхнього життєвого рівня, джерелом не лише самозабезпечення харчовими продуктами (в умовах фактичного згорання роздрібною торгівлі цими продуктами у більшості сільських населених пунктів), а й одержання грошових доходів, необхідних для придбання інших предметів споживання та оплати послуг, а також засобів виробництва для ведення того ж особистого селянського господарства. Відповідний рівень товарності й ефективності особистого підсобного господарства [6] створює умови до появи грошових потоків, розвитку фінансових відносин інвестування виробництва. Останнє стає все більш нагальним через діючу практику натуралізації оплати праці на більшості сільськогосподарських підприємств і плати за оренду земельних і майнових паїв. Зменшення абсолютних обсягів і частки в сукупних ресурсах сільських домогосподарств вартості спожитої продукції, отриманої від особистих підсобних господарств, на тлі зростання абсолютних сум і частки грошових доходів від продажу сільськогосподарської продукції свідчить, серед іншого, про підвищення купівельної спро-

можності сільських жителів загалом, їхню все більшу орієнтацію на споживчий ринок, тобто на збільшення придбання предметів споживання замість їх виробництва для власного споживання в особистому підсобному господарстві. Нині більше третини із загального обсягу сільськогосподарської продукції, яка вирощується сільськими домогосподарствами, виробляється ними для продажу, для ринку.

Зазначене, на наш погляд, зумовлює тенденцію зростання як абсолютних сум, так і відносного рівня грошових витрат сільських домогосподарств на ведення особистого підсобного господарства, яке, все більше орієнтуючись на ринок, перестає ґрунтуватися тільки чи в переважно на безоплатній праці членів домогосподарств і потребує, з урахуванням вимог ринку, збільшення інших ресурсів виробництва. Хоча наведений показник не враховує або не повністю враховує витрати домогосподарств на найважливіший вид ресурсів – працю (як правило, членів домогосподарств, їх родичів тощо), його тенденція свідчить про посилення актуальності для сільських домогосподарств ефективності ведення цього господарства, забезпечення його насінним і посадковим матеріалом, мінітехнікою, мінеральними добривами, засобами захисту рослин і тварин, молодняком худоби і птиці, кормами, послугами з обробітки землі, зоветобслуговування, іншими ресурсами, факторами виробництва.

У вузькому сенсі інвестиційно-страхова діяльність домогосподарств пов'язана зі страхуванням життя членів домогосподарства. В процесі проведення пенсійної реформи, що має на меті поступовий перехід від розподільного до накопичувального принципу побудови пенсійної системи, були розроблені та набули чинності з 1 січня 2004 р. закони «Про недержавне пенсійне забезпечення» та «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Традиційна солідарна система пенсійного забезпечення громадян похилого віку побудована за принципом солідарності поколінь, коли пенсійні відрахування працюючих ідуть на виплати пенсіонерам. Накопичуваль-

на пенсійна система функціонує за рахунок внесків на створення власного капіталу, завдяки чому після досягнення пенсійного віку здійснюються пенсійні виплати. В накопичувальній пенсійній системі наявна інвестиційна компонента – власний капітал, крім внесків, зростає за рахунок доходів від здійснених інвестицій. Таким чином, результатом проведення пенсійної реформи має бути створення трирівневої пенсійної системи. Принциповою особливістю нової пенсійної системи є пряма залежність розміру майбутньої пенсії від суми сплачених соціальних внесків. Завдяки проведенню пенсійної реформи Україна долучилася до світової практики використання ринку недержавних пенсійних послуг для забезпечення соціальних потреб пенсіонерів і збільшення інвестиційного потенціалу країни. Слід зазначити, що в умовах перехідної економіки в Україні вихід члена домогосподарства на пенсію різко погіршує його матеріальний стан і соціальний статус у суспільстві. Тому потрібно якомога раніше, в працездатному віці, починати накопичувати фінансові ресурси за рахунок вкладів у пенсійні фонди, страхові компанії, банківські установи. При використанні пенсійних програм страхових компаній клієнт отримує не тільки пенсію, але також додаткові послуги: страхування життя від нещасних випадків, критичних захворювань тощо. Крім того, сучасний страховий бізнес пропонує різноманітні накопичувальні програми страхування життя, які обов'язково включають інвестиційну компоненту.

Таким чином, інвестиційно-страхова діяльність сприяє забезпеченню [2] родини, збільшенню капіталу домогосподарств. При цьому з суспільного погляду нагальним є створення умов для формування середнього класу, у тому числі завдяки розвитку підприємництва [4]. Подальші наукові дослідження пов'язані з визначенням пріоритетних напрямів інвестиційної діяльності домогосподарств. Важливим є окреслення меж фінансових відносин домогосподарств, виявлення особливостей сімейних господарств [8] та створеного на їх основі сімейного бізнесу [13], малих фермерських господарств [14] тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ватаманюк М. М. Споживча поведінка домогосподарств в умовах перехідної економіки / М. М. Ватаманюк // *Фінанси України*. – 2004. – № 12. – С. 69–76.
2. Вербовий М. В. Українська традиція кооперативного убезпечення / М. В. Вербовий // *Фінанси України*. – 2004. – № 6. – С. 129–135.
3. Вітлінський В. В. Управління депозитним портфелем домогосподарства / В. В. Вітлінський, О. М. Гай // *Фінанси України*. – 2004. – № 10. – С. 131–140.
4. Гавраш В. М. Середній клас і мале підприємництво в Україні / В. М. Гавраш, В. В. Овчаренко // *Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* – Полтава : Скайтек, 2005. – Т. 2. – С. 123–126.
5. Гордієнко Л. А. Фінанси домогосподарств як елемент фінансової системи / Л. А. Гордієнко // *Фінансова система України : зб. наук. пр.* – Острого : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2006. – Вип. 8. – Ч. 1. – С. 57–62.
6. Горкавий В. К. Товарність та ефективність особистих підсобних господарств населення / В. К. Горкавий, Н. Г. Гончаренко // *Економіка АПК*. – 2001. – № 12. – С. 93–98.
7. Задорожний Г. В. О фундаментальных основаниях разработки стратегии «SOS» для Украины и роли элиты (препринт доклада для обсуждения на «круглом столе» на тему «Экономика и мораль») / Г. В. Задорожний. – Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2009. – 30 с.
8. Ковалюк О. М. Сімейні господарства України: принципи, механізми, перспективи. Навчальний посібник. / О. М. Ковалюк, Г. А. Лех, С. К. Реверчук ; за ред. докт. екон. наук., проф. С. К. Реверчука. – К. : Атіка, 2002. – 176 с.
9. Паславський О. Я. Індивідуальний інвестор на фінансовому ринку України / О. Я. Паславський // *Фінанси України*. – 2004. – № 11. – С. 47–54.
10. Примостка О. О. Фінансові установи у системі недержавного пенсійного забезпечення / О. О. Примостка // *Фінанси України*. – 2004. – № 6. – С. 53–58.
11. Сідельник О. Залучення заощаджень населення небанківськими фінансовими установами / О. Сідельник // *Регіональна економіка*. – 2006. – № 3. – С. 144–149.
12. Ступницький В. В. Особливості та тенденції розвитку українського страхового ринку в контексті інвестиційного пріоритету / В. В. Ступницький // *Фінансова система України : зб. наук. пр.* – Острого : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2006. – Вип. 8, Ч. 3. – С. 509–515.
13. Сулковський Л. Дослідження специфіки сімейного бізнесу в Польщі / Л. Сулковський // *Регіональна економіка*. – 2006. – № 3. – С. 199–215.
14. Хлівна І. В. Грошові надходження та інвестиційні витрати малих фермерських господарств / І. В. Хлівна // *Фінансова система України : зб. наук. пр.* – Острого : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2006. – Вип. 8, ч. 3. – С. 135–143.

УДК 631.164.23

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ І ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АПК

Н. В. Зінченко, кандидат економічних наук

У процесі поглиблення суспільного розподілу праці сільське господарство самостійно вже не може забезпечувати умову власного відтворення. Це зумовлено тим, що розвиток даної галузі все більшою мірою залежить від

промисловості, яка постачає селу необхідні засоби виробництва. Тобто темпи й ефективність розширеного відтворення у сільському господарстві значною мірою залежать від розвитку першої сфери АПК – фондостворюю-